

ลักษณะของหนังสือสมุดไทย

พิมพ์พรรณ ไพบูลย์หวังเจริญ^๑

หนังสือสมุดไทย คือ เอกสารแบบโบราณที่บันทึกข้อมูลความรู้บนกระดาษแบบไทย ซึ่งทำเป็นแผ่นยาวติดต่อกันมีความหนาพอประมาณ สามารถทำให้เป็นเล่มได้โดยไม่ต้องเย็บเหมือนปัจจุบัน แต่ใช้การพับกลับไป - มา ให้เป็นเล่มหนาหรือบางเท่าใดก็ได้ตามความต้องการของผู้ใช้ ทำให้เล่มสมุดมีรูปทรงเป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้า ใช้เป็นวัสดุรองรับการเขียน หรือชุลลายลักษณะอักษรได้ทั้งด้านหน้าและด้านหลังของสมุด ทำให้หนังสือสมุดไทยมี ๒ หน้า คือ หน้าต้น หมายถึงด้านที่เริ่มบันทึกเรื่องราวก่อน และหน้าปลาย หมายถึงด้านกลับของหนังสือสมุดไทยที่ใช้บันทึกเรื่องราวต่อจากหน้าต้นจนจบความหรือจนหมดหน้าสมุด

หนังสือสมุดไทยนี้ ทำจากเปลือกของต้นข่อยนำมาผ่านกรรมวิธีขั้นตอนยุ่งยากหลายขั้นตอนจนเป็นเล่มสมุด มี ๒ สี คือ สีขาว ซึ่งเป็นสีธรรมชาติของเปลือกข่อย เรียกว่า สมุดไทยขาว และสีดำ ที่ใช้เเขม่าไฟหรือถ่านบดละเอียดผสมลงในแป้งข้าวเจ้า ตั่งไฟกวนจนเข้ากันเป็นแป้งเปียกสีดำ นำไปลบ^๒กระดาษสมุดขาวที่ละด้านและตากจนแห้งสนิท เรียกว่า สมุดไทยดำ แต่ชาวบ้านทั่วไปมักเรียกกันว่า สมุดข่อย เนื่องจากทำมาจากเปลือก

ของต้นข่อย และในภาคใต้มักเรียกสมุดไทย เป็นคำสั้น ๆ ตามสีของสมุดว่า “บุตดำ บุตขาว” ส่วนภาคเหนือเรียกว่า “พับสา” เนื่องจากวัสดุที่นำมาใช้ทำสมุด นำมาจากพืชที่มีมากในท้องถิ่นนั้น คือ ต้นปอสา ซึ่งสามารถนำมาหล่อทำให้เป็นกระดาษแล้วพับกลับไปมาเป็นเล่มสมุดได้เช่นกัน

ขนาดของหนังสือสมุดไทย

หนังสือสมุดไทย มีขนาดมาตรฐานที่ได้รับคตินิยมและมีชื่อเรียกเป็นแบบแผนอยู่ ๗ ขนาด คือ

๑. สมุดพก	กว้าง ๘ ซม. ยาว ๑๕ - ๒๐ ซม.
๒. สมุดถือเฝ้า	กว้าง ๒๐ ซม. ยาว ๒๖ ซม.
๓. สมุดจดหมายเหตุ	กว้าง ๑๐ - ๑๒ ซม.
ยาว ๓๐ - ๓๔ ซม.
๔. สมุดพระมาลัย	กว้าง ๑๕ ซม. ยาว ๖๖ ซม.
๕. สมุดไสยศาสตร์	กว้าง ๑๕ ซม. ยาว ๔๑ ซม.
๖. สมุดไตรภูมิ แบบ ๑	กว้าง ๑๒ ซม. ยาว ๖๓ ซม.
๗. สมุดไตรภูมิ แบบ ๒	กว้าง ๒๘ ซม. ยาว ๕๑ ซม.

^๑ นักอักษรศาสตร์ทรงคุณวุฒิ ผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านอักษรศาสตร์ (ภาษา เอกสาร และหนังสือ) กรมศิลปากร

^๒ ลบ หมายถึง ลูบ ทา

สมุดไทยกฎหมายตราสามดวง

องค์ประกอบและความสำคัญของหนังสือสมุดไทย

หนังสือสมุดไทยเป็นมรดกวัฒนธรรมที่สะท้อนให้เห็นถึงภูมิปัญญาของบรรพชนในการสร้างสรรค์อุปกรณ์หรือเครื่องมือในการสื่อความหมายแทนคำพูดให้คงอยู่และสืบทอดต่อมาได้อีกหลายชั่วอายุคน ซึ่งก่อให้เกิดความรู้และความเข้าใจประวัติศาสตร์ ศิลปศาสตร์ ตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรม อันเป็นเอกลักษณ์ของชาติให้ปรากฏสืบมาจนปัจจุบัน

องค์ประกอบและความสำคัญของหนังสือสมุดไทย สามารถสะท้อนให้เกิดองค์ความรู้ได้ใน ๕ สาขาวิชา คือ

๑. วัสดุรองรับ เมื่อศึกษาโดยละเอียด จะเห็นว่าบรรพชนไทยมีภูมิปัญญาในการเลือกสรรวัสดุธรรมชาติที่มีคุณสมบัติเหมาะสมมาผ่านกรรมวิธี

ทำเป็นกระดาษเพื่อจดบันทึกเรื่องราวต่าง ๆ ได้ตามสภาวะแวดล้อมของท้องถิ่น เช่น ภาคกลางคัดเลือกเปลือกของต้นข่อยซึ่งเป็นพืชที่ขึ้นอยู่ทั่วไป ภาคเหนือ ใช้ต้นปอสา ภาคใต้ ใช้หัวของต้นเอาะนก หรือ ต้นกระดาศ ซึ่งเป็นพืชที่มีลักษณะคล้ายต้นบอนหรือใช้ไม้เถาชนิดหนึ่ง เรียกว่า ย่านกฤษณา หรือ ปฤษณา นำมาทำเป็นกระดาษ เป็นต้น

๒. เส้นสีที่ใช้ในการบันทึกข้อมูล เป็นวัสดุอีกประเภทหนึ่งที่สะท้อนภูมิปัญญาและอารยธรรมของบรรพชนที่สามารถคัดเลือกวัสดุธรรมชาติใกล้เคียงมาผ่านกรรมวิธีการจัดการเพื่อบันทึกข้อมูลทั้งสำหรับสมุดไทยขาว และสมุดไทยดำได้อย่างเหมาะสมลงตัว ทั้งอย่างง่าย ๆ และมีการคิดค้น ให้วิจิตรบรรจงงดงามคงอยู่และสืบทอดต่อมาจนถึงปัจจุบันได้อย่างครบถ้วนสมบูรณ์ ได้แก่

๒.๑ **เส้นดินสอ** เป็นเส้นสีขาวที่ได้มาจาก หินดินสอ จัดเป็นดินชนิดหนึ่งที่มีเนื้อละเอียดแข็ง มีอยู่ตามภูเขาทั่วไป ดินสอขาวชนิดดี พบมากในเขต จังหวัดนครศรีธรรมราช เมื่อนำมาใช้เขียน หนังสือต้องเลื่อยให้เป็นแท่งเล็ก ๆ พอมีสำหรับ จับถือได้สะดวก

เปลือกหอยมุก

๒.๒ **เส้นขาว** เป็นเส้นสีขาวแตกต่างจาก เส้นดินสอ เพราะดินสอให้คุณภาพของเส้นคล้าย เส้นของขอล็ก แต่เส้นขาวจะเนียนละเอียดกว่า ได้มาจากเปลือกหอยมุกฝนหรือบดให้ละเอียดจน เป็นแป้ง ผสมกับกาวยางมะขวิด นอกจากนั้นยังมี สีขาวที่ใช้ในงานเขียนสมุดไทยที่เป็นสีฝุ่นด้วย

๒.๓ **เส้นหมึก** เป็นเส้นสีดำได้มาจากเขม่า ใปดละเอียดผสมกาวยางมะขวิด หรืออาจใช้หมึก จีนฝนกับน้ำก็ได้

๒.๔ **เส้นสีเหลือง** เรียกว่า เส้นหรดาลเป็นสี ที่ได้มาจากส่วนผสมของรง คือ ยางไม้ชนิดหนึ่งมี สีเหลืองอมเขียว ผสมกับหรดาล ซึ่งเป็นแร่ชนิดหนึ่ง ส่วนใหญ่ใช้หรดาลกลีบทองบดให้ละเอียด หาก ต้องการให้ได้สีเหลืองจัด ต้องผสมชาดซึ่งมีสีแดง

เล็กน้อยตอนที่หรดาลละเอียดแล้ว โดยมียางมะขวิด เป็นส่วนผสมสำคัญที่จะทำให้เส้นตัวหนังสือ ติดทนทานและเส้นไม่ขาด

๒.๕ **เส้นสีแดง** เรียกว่า เส้นชาด คือ เส้นที่ ได้จากชาดผสมกับกาวยางมะขวิด

๒.๖ **เส้นสีทอง** เรียกว่า เส้นทอง เป็นสีที่ได้ จากทองคำเปลว การเขียนเส้นสีทองนี้ มีกรรมวิธีที่ แตกต่างไปจากเส้นสีอื่น ๆ มาก คือ ต้องเขียนเส้น ตัวอักษรด้วยกาวยางไม้ เช่น กาวยางมะขวิดก่อน แล้วจึงใช้ทองคำเปลวปิดทับบนกาว จึงจะได้เส้น ตัวอักษรเป็นเส้นทองเงางาม หากผสมทองคำเปลว ลงในกาวยางไม้เลย เส้นตัวอักษรจะขาดและไม่ขึ้นเงา

๒.๗ **เส้นที่เป็นสีอื่นต่าง ๆ สำหรับวาดภาพ** เรียกว่า เส้นสีน้ำยา เป็นสีที่ได้จากธรรมชาติหลายสี หรือสีฝุ่น เช่น สีแดงดินลูกรัง สีเหลืองจากหรดาล เป็นต้น ผสมกับกาวยางไม้ เช่น ยางมะขวิด ใช้สำหรับ เขียนภาพจิตรกรรมบนหนังสือสมุดไทย

๓. **ตัวอักษร** ตัวอักษรที่ใช้บันทึกข้อมูลใน หนังสือสมุดไทย มักเป็นอักษรไทยที่ใช้อยู่ใน ช่วงเวลานั้น ๆ หากมีศักราชกำกับอยู่ในเล่มก็จะ สามารถสะท้อนให้เห็นถึงวิวัฒนาการของ รูปลักษณะตัวอักษร และการประสมคำในช่วงเวลา ที่บันทึกเรื่องราว นอกจากนั้นยังสามารถเป็นเครื่อง แสดงให้เห็นว่าในกลุ่มชนนั้นมีอักษรอื่นใดใช้อีกบ้าง สะท้อนถึงกลุ่มชนที่อยู่อาศัยร่วมกันในสังคมนั้น ๆ ได้เป็นอย่างดี ตัวอักษรที่มักใช้บันทึกในหนังสือสมุด ไทย ได้แก่ อักษรไทย อักษรขอม อักษรธรรม- ล้านนา อักษรธรรมอีสาน อักษรมอญ เป็นต้น

๔. ภาษาที่ใช้ในหนังสือสมุดไทย ส่วนใหญ่

มักจะสอดคล้องกับตัวอักษรที่ใช้จดบันทึกเรื่องราว ในช่วงเวลานั้น ๆ เช่น ถ้าใช้ตัวอักษรไทยสมัยอยุธยา ภาษาที่ใช้ก็มักจะต้องเป็นภาษาไทยที่ใช้เป็นเครื่องมือสื่อสารในสมัยอยุธยาด้วยเช่นกัน หากเป็นตัวอักษรขอม ภาษาที่ใช้ก็น่าจะเป็นภาษาบาลีหรือไทยก็ได้ อักษรธรรมล้านนาก็ใช้ภาษาไทยล้านนา อักษรมอญก็ใช้ภาษามอญสื่อสาร เป็นต้น

๕. สารที่ได้จากหนังสือสมุดไทย มักเป็นเรื่องราวที่เกิดขึ้นในยุคสมัยนั้นแล้วบรรพชนจดบันทึกไว้ในหนังสือสมุดไทย สามารถสะท้อนประวัติศาสตร์ของชาติบ้านเมือง บุคคล สถานที่ ตลอดจนวิชาความรู้ของบรรพบุรุษที่เก็บสั่งสมมาจดบันทึกไว้เป็นเครื่องแสดงวัฒนธรรมและความเจริญก้าวหน้าของสังคมนั้น ๆ ได้

การใช้ประโยชน์จากหนังสือสมุดไทย

หนังสือสมุดไทย เป็นวัสดุรองรับการจดบันทึกเรื่องราวของบรรพชนไทยสามารถจำแนกลักษณะการใช้ประโยชน์ได้เป็น ๒ กลุ่ม คือ หนังสือสมุดไทยฉบับหลวง และหนังสือสมุดไทยฉบับราษฎร์ หรือฉบับเชลยศักดิ์

หนังสือสมุดไทยฉบับหลวง เป็นหนังสือที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าหน้าที่กรมอาลักษณ์ราชบัณฑิตฯ ชูเส้นอักษร และตรวจทานหลายครั้งจนถูกต้องดีแล้ว ลักษณะของต้นฉบับหนังสือสมุดไทยที่เป็นฉบับหลวงมักมีลักษณะใกล้เคียงกันดังนี้ คือ

๑. มีบานแพนง บอกวัน เดือน ปี ที่ชูเส้นตัวอักษร รายชื่ออาลักษณ์ผู้ชูเส้นตัวอักษร และผู้ตรวจทานหนังสือเล่มนั้น ซึ่งเป็นรายละเอียดบอกประวัติและข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับหนังสือเล่มนั้น ๆ

๒. เส้นตัวอักษรที่ปรากฏมักเป็นเส้นที่คมชัดเจน เช่น เส้นหรดาล หรือ เส้นทอง แต่หนังสือบางเล่ม เช่น ตำราพิไชยสงครามฉบับรัชกาลที่ ๑ ชูเส้นตัวอักษรข้อความบานแพนงด้วยเส้นหรดาล ส่วนเส้นตัวอักษรของเนื้อหาเรื่องราวใช้เส้นทอง

๓. การบันทึกข้อมูลในหนังสือสมุดไทยแต่ละหน้าส่วนใหญ่จะเขียนใต้เส้นบรรทัดหน้าละ ๔ บรรทัดเท่านั้น ด้วยลายมือที่ชัดเจน อ่านง่าย สวยงาม มีช่องไฟสม่ำเสมอ ตามแบบแผนมาตรฐานลายมือของกรมอาลักษณ์

๔. หนังสือบางเล่มอาจมีการประทับตราสำคัญไว้เป็นหลักฐานเพื่อยืนยันว่าเป็นฉบับหลวงที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้น เช่น กฎหมายตราสามดวง ต้องมีตราราชสีห์ คชสีห์ และบัวแก้ว ประทับไว้ในเล่ม จึงจะถือว่าเป็นฉบับหลวง และมีข้อความในประวัติความเป็นมาของหนังสือเล่มนั้น ๆ แจ้งรายละเอียดนี้ให้ผู้นำไปใช้ทราบโดยทั่วกัน

๕. มักจดบันทึกเรื่องใดเรื่องหนึ่งเพียงเรื่องเดียวเท่านั้น

หนังสือสมุดไทยฉบับราษฎร์ คือหนังสือที่เป็นสมบัติของราษฎร์ทั่วไปหรือข้าราชการก็ได้ใช้จดบันทึกเรื่องราวต่าง ๆ ที่ใช้ในชีวิตประจำวัน

ทั่วไปอย่างคุ้มค่าที่สุด ดังนั้นจึงมีลักษณะการจดบันทึกที่แตกต่างจากฉบับหลวงอย่างสิ้นเชิง กล่าวคือ ลายมือส่วนใหญ่ไม่สวย และขนาดตัวอักษรไม่สม่ำเสมอ เขียนตัวอักษรหน้าละมากกว่า ๔ บรรทัด อาจมากถึงหน้าละ ๖ – ๑๐ บรรทัดก็ได้ นอกจากนั้นวัสดุที่นำมาเป็นเส้นตัวอักษรมักใช้วัสดุที่หาได้ง่าย เช่น หากเป็นหนังสือสมุดไทยขาวก็ใช้เส้นดินสอดำหรือเส้นหมึก หนังสือสมุดไทยดำ ก็ใช้เส้นดินสอขาว เป็นต้น และมีเนื้อหาสาระมากมายหลายเรื่อง ส่วนใหญ่เป็นวิชาที่สามารถใช้ในครอบครัว เช่น ตำราเวชศาสตร์ ไสยศาสตร์ โหราศาสตร์ ตลอดจนจดหมายเหตุการณ์สำคัญในครอบครัวไว้เป็นหลักฐาน เช่น วันเกิดของบุตรธิดา หรือเกิดเหตุการณ์สำคัญทางธรรมชาติ นอกจากนั้นยังอาจจดบันทึกเรื่องที่เป็นความชอบส่วนตัวด้วยก็ได้

การจัดหมวดหมู่เนื้อเรื่องของหนังสือสมุดไทย

ดังได้กล่าวแล้วว่าหนังสือสมุดไทยอาจใช้จดบันทึกเรื่องราวใดเรื่องหนึ่งโดยเฉพาะหรือจดเรื่องราวหลาย ๆ เรื่องก็ได้ ดังนั้นการจัดหมวดหมู่เนื้อเรื่องที่ปรากฏในหนังสือสมุดไทย จึงพิจารณาจากกลุ่มเนื้อหาที่มีจำนวนมากที่สุดในเล่มเป็นหลัก โดยสามารถจัดแบ่งเป็นกลุ่ม ๆ ได้ถึง ๑๓ หมวด คือ

๑. *หมวดกฎหมาย* เป็นเรื่องที่ว่าด้วยข้อกำหนดกฎหมายและบทลงโทษผู้ทำผิด

๒. *หมวดจดหมายเหตุ* เป็นบันทึกเรื่องราวหรือเหตุการณ์สำคัญด้านเศรษฐกิจ สังคม และ

การเมือง การทหาร ทั้งภายในและภายนอกประเทศ

๓. *หมวดคณิตศาสตร์* เป็นเรื่องที่ว่าด้วยแบบเรียนเลขโบราณ เลขคณิตวิธี โจทย์ - เฉลยเลขโบราณ

๔. *หมวดตำนาน* เป็นเรื่องที่ว่าด้วยกิจการอันมีมาแล้วแต่โบราณ หรือเรื่องที่เล่าสืบต่อกันมา ซึ่งส่วนมากจะเป็นเรื่องโบราณสถาน โบราณวัตถุ หรือบ้านเมืองต่าง ๆ

๕. *หมวดตำรา* เป็นเรื่องราวที่ว่าด้วยแบบแผนหลักวิชาการด้านต่าง ๆ เช่น ตำรายุทธศาสตร์ สัตวศาสตร์ เวชศาสตร์ ไสยศาสตร์ โหราศาสตร์ ดาราศาสตร์ เป็นต้น

๖. *หมวดธรรมคดี* เป็นเรื่องราวที่ว่าด้วยข้อธรรมในพระพุทธศาสนา บทสวดมนต์ คำอธิบายความหมายของข้อธรรมบางหมวด บางข้อ นิทานชาดก เป็นต้น

๗. *หมวดพงศาวดาร* เป็นเรื่องราวที่ว่าด้วยเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับประเทศชาติบ้านเมือง หรือพระมหากษัตริย์ประมุขของประเทศ

๘. *หมวดพระราชพิธี* เป็นเรื่องราวที่ว่าด้วยพระราชพิธีสำคัญของพระมหากษัตริย์ทั้งที่เป็นพิธีกรรมทางศาสนา และการเสด็จพระราชดำเนินเพื่อทรงประกอบพระราชพิธีต่าง ๆ เช่น พระราชทานผ้าพระกฐิน เป็นต้น

๙. *หมวดวรรณคดี* เป็นเรื่องราวที่ว่าด้วยวรรณกรรมที่ได้รับยกย่องว่าแต่งดี มีระเบียบแบบแผน แบ่งเป็นหมู่ย่อยตามลักษณะของฉันทลักษณ์

ดังนี้ คือ กลอนบทละคร กลอนอ่าน กลอนเพลงยาว กลอนสุภาพ โคตร ฉันท ร่าย กาพย์กลอนสวด ลิลิต ร้อยแก้ว และกลอนปฐกัญ

๑๐. *หมวดหมายรับสั่ง* เป็นเรื่องราวที่วาดด้วยหมายกำหนดการในงานพระราชพิธีหรือกิจกรรมต่าง ๆ ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรับสั่งให้ข้าราชการบริพารจัดเตรียมดำเนินการ

๑๑. *หมวดอักษรศาสตร์* เป็นเรื่องราวที่วาดด้วยหลักภาษาไทย วิธีการเรียนภาษาไทยและศัพท์คำยืมที่เป็นภาษาต่างประเทศ เช่น เขมร มลายู และชาว เป็นต้น

๑๒. *หมวดประวัติ* เป็นเรื่องราวที่วาดด้วยประวัติของบุคคลสำคัญ พระราชประวัติ ตลอดจนประวัติวัด หรือสถานที่ต่าง ๆ

๑๓. *หมวดจารึก* เป็นเรื่องราวที่วาดด้วยข้อความในศิลาจารึก อักษรที่จารึกบนแผ่นศิลารุ่นต่าง ๆ ตลอดจนจารึกอักษรอื่น ๆ ที่พบในประเทศไทย เป็นต้น

เอกสารโบราณประเภทอื่น ๆ

นอกจากศิลาจารึก คัมภีร์ใบลาน และหนังสือสมุดไทยแล้ว ยังมีเอกสารโบราณประเภทอื่น ๆ อีกจำนวนหนึ่งที่มีลักษณะพิเศษเฉพาะไม่เข้ากลุ่มกับเอกสารโบราณ ๓ กลุ่มใหญ่นี้ แต่สามารถอนุโลมจัดเข้ากลุ่มหนังสือสมุดไทยได้อีก ๕ ประเภท เนื่องจากมีลักษณะเป็นกระดาษ และมีวิธีการจดบันทึกที่คล้ายคลึงกัน คือ

๑. *กระดาษเพล* คือ กระดาษไทยแผ่นบางที่ทำจากเยื่อเปลือกข่อยหรือปอสา แต่ส่วนใหญ่สันนิษฐานว่าทำมาจากปอสา จึงมักเรียกกระดาษชนิดนี้ว่า กระดาษสา มากกว่า แต่ที่เรียกว่ากระดาษเพลานั้น เนื่องจากศัพท์คำว่า เพล แปลว่าเบา บาง การเรียกว่า กระดาษเพล จึงเรียกหมายโดยรวม เพราะในความเป็นจริงกระดาษประเภทนี้อาจทำจากเยื่อพืชอีกหลายชนิดก็ได้

กระดาษเพล เป็นกระดาษแผ่นบาง ดังนั้นวัสดุที่ใช้สำหรับจดบันทึกจึงต้องไม่มีลักษณะเป็นน้ำ เพราะอาจซึมทำให้รูปลักษณะตัวอักษรมีปัญหาได้ ดังนั้นที่พบส่วนใหญ่จึงมักบันทึกด้วยเส้นดินสอดำ หากเป็นหนังสือราชการก็จะมีการประทับตราประจำตำแหน่งไว้เป็นหลักฐานของผู้ออกจดหมาย กระดาษเพลามักมีความกว้างประมาณ ๔๐ – ๕๐ เซนติเมตร ส่วนความยาวไม่จำกัด แล้วแต่เนื้อหาสาระของเรื่องที่จะบันทึก ถ้ายาวมากอาจต่อกระดาษหลาย ๆ แผ่นก็ได้ ดังนั้นความยาวของกระดาษอาจยาวได้ตั้งแต่ ๕๐ – ๒๕๐ เซนติเมตรก็ได้

มีข้อสังเกตว่าหนังสือราชการประเภทกระดาษเพลที่ต่อกระดาษมากกว่า ๑ แผ่น จะต้องมีตราประจำต่อ เพื่อยืนยันความถูกต้องของเอกสารเสมอ และจะต้องมีการบอกชื่อตราที่ใช้ไว้ในหนังสือ นั้นด้วย

๒. *กระดาษฝรั่ง* คือ กระดาษที่ชาวต่างประเทศแถบยุโรปเป็นผู้คิดค้นขึ้น แล้วคนไทยนำมาใช้จดบันทึกเรื่องราวต่าง ๆ แทนกระดาษแบบไทย ซึ่งทำยากและมีข้อจำกัดในการเลือกใช้วัสดุ

ทำให้เส้นสีตัวอักษร คนไทยจึงเรียกกระดาษชนิดนี้ว่า “กระดาษฝรั่ง” กระดาษฝรั่งมีใช้มากในประเทศไทย ประมาณสมัยรัชกาลที่ ๓ เมื่อมีการติดต่อกับ ชาวตะวันตกมากขึ้น

กระดาษฝรั่งสามารถใช้วัสดุในการบันทึกได้ ทั้งดินสอดำและน้ำหมึก ดังนั้นกระดาษฝรั่งจึงได้รับความนิยมมากขึ้นโดยลำดับสืบมา

๓. สมุดฝรั่ง คือ สมุดที่รวมกระดาษฝรั่ง หลาย ๆ แผ่น แล้วเย็บรวมเป็นเล่ม ทำให้มีเนื้อที่ มากพอสำหรับจดบันทึกเรื่องยาว ๆ ได้มากขึ้น และ สมุดฝรั่งเหล่านี้มีอิทธิพลต่อการทำเล่มของหนังสือ สมุดไทย จนเกิดเป็นสมุดไทยขนาดสมุดถือเฝ้า หรือ สมุดรองทรงขึ้น รวมถึงวิธีการเปิดสมุด ออกใช้ ประโยชน์ของคนไทยด้วย คือ เดิมเปิดจากด้านใน ตัวออกนอกตัว มาเป็นเปิดสมุดจากด้านขวามือมา ด้านซ้ายมือแทน

๔. สมุดไผ คือ สมุดที่มีเนื้อกระดาษเป็น ลักษณะของกระดาษฟางแบบจีนเย็บเป็นเล่ม ซึ่งวิธีใช้ของคนจีนนิยมเปิดสมุดจากด้านซ้ายมือมา ขวามือ ดังนั้นสันของสมุดจะอยู่ที่ด้านขวามือ แต่เมื่อคนไทยนำมาใช้ก็ต้องนำมาปรับให้เข้ากับ ลักษณะของนิสัยคนไทย โดยหันสันสมุดขึ้นไปไว้ที่ ด้านบนแล้วเปิดสมุดออกใช้ตามวัฒนธรรมเดิม โดยการเปิดสมุดแบบหนังสือสมุดไทย

๕. ใบจุ่ม คือ เอกสารที่ใช้ผ้า หรือกระดาษ เป็นวัสดุรองรับการบันทึกเรื่องราว ข้อราชการด้วย เส้นหมึก ที่สำคัญจะต้องมีการประทับตราของผู้ออก หนังสือราชการฉบับนั้น ๆ ซึ่งตราประจำตำแหน่งที่

ใบจุ่ม

ใช้ประทับในเอกสารนั้น ภาษาถิ่นหรือภาษาของ คนเผ่าไทยนอกประเทศ เรียกว่า จุ่ม และมักมีชื่อ เฉพาะของตราแต่ละดวง เช่น จุ่มตราปราสาท เป็นต้น ดังนั้น ใบจุ่ม จึงแปลว่า แผ่นกระดาษหรือ ผืนผ้าที่มีตราประทับ มีลักษณะเป็นพระราชโองการ ซึ่งเป็นข้อราชการต่าง ๆ มีข้อสังเกตว่า มักเขียน ด้วยอักษรอื่น ๆ ที่ไม่ใช่อักษรไทย ใบจุ่มมีขนาดโดย เฉลี่ยกว้าง ๔๐ - ๗๐ ซม. ยาว ๘๐ - ๒๕๐ ซม.

กล่าวโดยสรุป เอกสารโบราณ เป็นเครื่อง สะท้อนประวัติศาสตร์และภูมิปัญญาของชุมชนที่มี เอกสารโบราณเหล่านั้น ดังนั้นการอนุรักษ์เอกสาร โบราณให้คงอยู่ในท้องถิ่นจึงเป็นการรักษาหลักฐาน ทางประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรมของท้องถิ่นให้ มั่นคงสืบต่อไป เพื่อความภาคภูมิใจของอนุชน ในอนาคตด้วย ♦

บรรณานุกรม

ก่องแก้ว วีระประจักษ์. การทำสมุดไทยและการเตรียมใบลาน. กรุงเทพฯ: หอสมุดแห่งชาติ, ๒๕๓๐.

เกษียร มะปะโม. การบริการเอกสารโบราณ. กรุงเทพฯ: กองหอสมุดแห่งชาติ, ๒๕๓๑.

คู่มือการปฏิบัติงานเกี่ยวกับเอกสารโบราณ. กรุงเทพฯ: หอสมุดแห่งชาติ, ๒๕๔๘.

ตำราพิชัยสงคราม ฉบับรัชกาลที่ ๑. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, ๒๕๔๕.

พิมพ์พรรณ ไพบูลย์หวังเจริญ. ใบจุ่ม : สารนิเทศบนสิ่งทอ. กรุงเทพฯ: หอสมุดแห่งชาติ, ๒๕๔๓.

เอกสารการสอนชุดวิชา สารนิเทศลักษณะพิเศษ. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๔.

เอกสารโบราณ. กรุงเทพฯ: กองหอสมุดแห่งชาติ, ๒๕๑๙.